

Kehotekniikan kuvauksien kääntämisestä

Antti Ijäs

Käsittelen tässä kirjoituksessa eräitä teknisen tekstin kääntämiseen liittyviä erityishaasteita keskittyen yksinkertaisuuden vuoksi kehotekniikan välittämiseen. Aloitan kuitenkin määrittelemällä muutaman keskeisen käsitteen.

Toisin kuin kaunokirjallisuus, tekniset tekstit kuuluvat tietokirjallisuuden alaan. Tietokirjallisuus on tietoa välittävää kirjallisuutta, ja teknisen kirjallisuuden välittämä tieto on teknistä tietoa eli lyhyesti tekniikkaa. Tekniikalla tarkoitan tässä yhteydessä toimintaa ohjaavaa tietoa. Toiminta muodostuu kertaluontoisista ja ainutlaatuisista teoista, jotka tapahtuvat jossain tietyssä ajassa ja paikassa, mutta tekniikka on pysyvämpää tietoa siitä, millä tavalla teot suoritetaan. Tällainen tieto on mahdollista siirtää eteenpäin.

Yllä annettu tekniikan määritelmä kattaa myös vapaat taidot (*artes liberales*), joista retoriikassa myös kehotekniikka on voimakkaasti läsnä, mutta tässä yhteydessä oleellisempia ovat niin sanotut tekniset taidot (*artes mechanicae*). Hugo Pyhä-Viktorilaisen (n. 1096–1141) jaottelun mukaan seitsemän teknistä taitoa ovat *lanificium*, *armatura*, *navigatio*, *agricultura*, *venatio*, *medicina* ja *theatrica* (*Didascalicon* 2, 21–28) eli käsityö, varustaminen, merenkulku, maanviljelys, metsästyminen, lääkintä ja viihde. Näitä aiheita käsittelevien tekstien tutkimusta ei sinänsä tarvinnut erikseen perustella, sillä ne tarjoavat korvaamatonta lähdemateriaalia antiikin sodankäynnin, arkkitehtuurin, lääketieteen ja muiden alojen ymmärrykseen. Teknisiin aiheisiin liittyvää sisältöä löytyy toki muualtakin kuin varsinaisesta teknisestä kirjallisuudesta, enemmän tai vähemmän asiantuntevien kirjoittajien tuottamana.

Kuten historiallisen tai kaunokirjallisen tekstin, myös teknisen tekstin kääntäminen

edellyttää alkutekstin välittämän merkityksen ymmärtämistä ja kyseisen merkityksen saattamista sellaiseen kohdekieliseen muotoon, joka välittää sen sisällön tyyllisesti tarkoituksenmukaisessa asussa. Lähtökielen ilmaisun monimerkityksisyydet on tulkittava kohdekielille niin, että merkitys välittyy oikein. Merkityksen välittäminen edellyttää siis teknisen sisällön tulkitsemista, eikä tätä teknistä sisältöä ole lähtökohtaisesti mahdollista tulkita enää uudelleen pelkästään käännökseen perusteella.

Edellä mainitun keskiaikaisen jaottelun viimeinen taito, *theatrica*, kattaa sen, mitä nykyään kutsuttaisiin viihteeksi ja urheiluksi (laajasti ymmärrettynä). Vaikka ihmiskeho on toimijana kaikissa taidoissa, näillä aloilla kehon liikkeiden ja eleiden eli kehotekniikan merkitys on keskiössä. Kehon keskeisyys tekee tulkitsemisesta tietyssä mielessä helppoa, sillä tulkitsija ei tarvitse viitekehukseksi välttämättä muuta kuin oman sekä mahdollisesti jonkun muun kehon, olkoonkin niin, että nykyajan ihmisen kehoa ei voida pitää täysin samanlaisena kuin antiikin ihmisen kehoa.

Vaikka kyse on oikeastaan aritmetiikasta eli yhdestä vapaista taidoista, valaisee seuraava esimerkki tarkoitustani. Beda (672/3–735) kuvailee teoksessaan *De temporum ratione* antiikista perityn tavan laskea sormilla, jossa vasen peukalo ja etusormi osoittavat kymmeniä, keskisormi, nimetön ja pikkusormi ykkösiä. Ykköset ilmaistaan taivuttamalla sormia eri järjestyksessä keskelle kämmentä tai kämmenen tyveen. Kymmenistä esimerkiksi viisikymmentä muodostetaan taivuttamalla peukalo kirjaimen Γ muotoon, ja kuusikymmentä muodostetaan taivuttamalla etusormi näin taivutetun peukalon päälle. Seitsemänkymmentä kuvataan seuraavasti:

*Cum dicis septuaginta, indicem (ut supra) circumflexum pollice immisso superimplebis, ungue dumtaxat illius erecto trans medium indicis artum.*¹

Index circumflexus (‘[peukalon] ympäri taivutettu etusormi’) ja *pollex immissus* (‘[etusormen] sisään pistetty peukalo’) viittaavat tietenkin kuudenkymmenen kohdalla saavutettuun asentoon. Etusormi siis ”ylitaytetään” (*superimplere*) peukalolla, eli peukalo työnnetään sen läpi niin, että peukalon kynsi ohittaa pystyasennossa etusormen keskimmäisen nivelen.² Asia on helppo kokeilla omalla kädellä, ja tekstin välittämä merkitys voidaan ilmaista käännöksessä.

Edellä kuvattu kokemuksellinen lähestymistapa ei kuitenkaan ole aina mahdollinen. Gladiaattorikisoissa käytetty peukaloele, jolla toivottiin antautuneen osapuolen kuolemaa, on tulkittu myöhempien aikojen viitteessä alaspäin osoittavaksi peukaloksi. Juvenalis (3, 36–7) ja Prudentius (c. *Symm.* 2, 1097–9) viittaavat siihen käännettynä peukalona, (*con*)*verso pollice*. Millaisesta ”kääntämisestä” on kyse? Asia ei tietenkään ratkea kokeilemalla, vaan selvittämällä oleellisen sanan todennäköisin merkitys filologille tutuin keinoin. Kirjallisten ja kuvallisten lähteiden epäsuoran todistusaineiston perusteella voidaan päätyä siihen lopputulokseen, että peukalo on osoittanut ylöspäin.³ Näin ollen olisi perusteltua kääntää mainitut Juvenaloksen ja Prudentiuksen kohdat suomeksi ”peukalo pystyssä”.

Lopuksi vielä esimerkki varsinaisesta teknisestä tekstistä, jonka osalta tilannetta monimutkaistaa paitsi kahden kehon vuorovaikutus, myös teknisen sanaston läsnäolo. Toiselta vuosisadalta jaa. peräisin oleva papyrus *P. Oxy.* III 466 sisältää seuraavan painiharjoituksen (r. 19–20):

σὺ περιθες·
σὺ ὑπ’ αὐτὴν ὑπόλαβε·
σὺ διαβάς πλέξον

Tekstiote koostuu kolmesta komennosta, jotka annetaan vuorotellen painijoille. Komennot voisi kääntää esimerkiksi seuraavasti:

”Sinä, laita [käsi] ympäri. Sinä, tartu sen [käden] alta. Sinä, astu poikki ja kiedo.”

Suorittaja siis ottaa vastustajastaan otteen, johon vastustaja vastaa ottamalla oman otteensa. Lopuksi suorittaja jatkaa jonkinlaiseen lopetukseen, joka laskettaneen kaadoksi.⁴

Jos lähdetään siitä oletuksesta, että ihmiskeho on aina samanlainen ja että painia säätelevät pysyvät mekaaniset lainalaisuudet, on houkuttelevaa yrittää sovittaa tekstiin jonkin nykyaikaisen, tulkitsijalle tutun painityylin liikkeet. Erilaisten mahdollisuuksien kirjo on kuitenkin huomattavasti laajempi kuin aiemmassa peukaloetusormiesimerkissä. Teksti viittaa tietysti painikulttuurillisessa kontekstissa tunnetuihin liikkeisiin, eikä se varsinaisesti välitä muuta tietoa kuin näiden tunnetuiksi oletettujen liikkeiden järjestyksen ja aseman harjoituksena.

Tekstissä käytetyt sanat on semanttisin perustein mahdollista yhdistää muualta tunnetuihin kuvallisiin esityksiin painitekniikasta, mutta tämä toimenpide ei varsinaisesti tuota uutta tietoa itse tekniikasta, sillä se oikeastaan vain yhdistää tulkinnan sanasta tulkintaan kuvasta.

Edellä sanotun perusteella tällaisen tekstin kääntäminen sisällön välittämisen kannalta mielekkäällä tavalla on siis hyvin haasteellista, ellei suorastaan mahdotonta.

¹ Ed. C. W. Jones, CCL 123B (1977), 270.

² BAV, Urb.lat.290, fol. 31r esittää asennon toisin.

³ A. Corbeill, *Nature Embodied*, Princeton–Oxford 2004, 41–2, 62–4.

⁴ Ks. A. Ijäs, ”Greek papyrus of pragmatic literature on combat technique (P. Oxy III 466 and LXXIX 5204)”, *Arctos* 54 (2020), 141–65, etenkin 155–60.